

Charms, Charmers and Charming. International Research on Verbal Charms, edited by Jonathan Roper, Palgrave Macmillan, 2009, 294 p.

Cartea adună lucrările cele mai importante de la trei colocvii internaționale (Londra 2003 și 2005 și Pecs 2007), organizate de către Comitetul pentru Studiul descântecelor, al descântătorilor și al descântatului, subordonat Societății Internaționale pentru Studiarea Narațiunilor Folclorice (ISFNR), organism internațional ce reunește membri din peste 80 de țări. Acest comitet specializat în cercetarea textelor magice a fost constituit în anul 2003 și are scopul de a încuraja o cercetare sistematică a fenomenului prin prisma tradițiilor naționale și cooperarea specialiștilor din cât mai multe țări. Scopurile practice la care se lucrează în acest moment sunt mai ales două. Primul este configurarea unei bibliografii specializate internaționale a domeniului (în funcție de literatura științifică a fiecărei țări), precum și completarea ei cu studii cât mai convergente din punctul de vedere al temelor, motivelor sau funcțiilor acestor texte. Al doilea scop este de a se ajunge treptat la o tipologie general-europeană, un index al descântecelor asemănător sistemului Aarne-Thompson, pentru folclorul narativ.

Volumul îl urmează pe cel publicat de același editor în anul 2004 (*Charms and Charming in Europe*), în urma colocviului de specialitate organizat de Folklore Society și Warburg Institute din Londra. Jonathan Roper este cercetător și profesor la Universitatea din Leeds și liderul acestui grup de cercetare. Roper este primul care a discutat problemele tipologizării descântecelor la nivel internațional, referindu-se mai ales la corpusul englez, pe care îl găsește foarte unitar. În 2005, a încercat să ofere primul exemplu de tipologizare plecând de la textele englezești și ia, în special, în considerație structurile poetico-retorice caracteristice descântecelor (invocația, comparația, *historiola*) și integrarea variantelor în șabloane, toposuri sau scenografii provenite din cultura creștină. Autorul crede că trebuie să se pornească de la corpusurile de texte culese începând din Evul Mediu până în secolul al XX-lea și că ar fi de dorit un studiu intercultural al variantelor. În introducerea la acest volum, Roper face o istorie sintetică a studiului descântecelor, care a început să apară în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Observăm încă de pe acum faptul că și în spațiul românesc tot acum pot fi marcate primele discuții asupra textelor magice, odată cu începuturile culegerii textelor folclorice. Dacă prima publicare a unui corpus de descântece are loc în Rusia anului 1869, Roper crede că primul care a studiat descântecele în mod pertinent, dedicând multe lucrări acestei probleme este danezul Ferdinand Ohrt, în perioada 1917-1936. Ohrt este și cel care a introdus ideea de *Charm-type*, numind o structură magică unitară „Normalform”.

Unul dintre punctele de referință în cercetarea internațională a descântecelor este marcarea raportului dintre substratul păgân și configurația creștină a acestor texte. Interesantă în acest sens este întâmplarea care a favorizat întâlnirea lui Jonathan Roper cu folclorul magic. Fiind în Londra la o licitație de manuscrise vechi, atenția îi este atrasă de un caiet cu însemnări casnice datând din secolul al XVIII-lea. Știa că în acest gen de manuscris se păstrau de la o generație la alta texte terapeutice și rețete de leacuri. Îl întreabă pe cel care-l deținea dacă existau descântece în acele pagini. Posesorul îi răspunde că nu erau decât niște fragmente din Biblie. Peste câteva zile, cei doi se întâlnesc iar și interlocutorul neatent îi spune entuziasmat lui Roper că s-a uitat mai bine și a văzut că textele respective erau într-adevăr narațiuni magice sau *historiola*, cum le numesc specialiștii. Editorul acestei lucrări înțelege astfel că una dintre primele dificultăți care trebuie depășită în cercetarea

descântecelor este chiar recunoașterea lor și asigurarea adevăratei lor importanțe culturale. În cultura românească, în a sa *Literatură populară română* apărută în 1883, Moses Gaster este atras de problema descântecelor din vechile manuscrise românești tocmai datorită asemănării lor din punctul său de vedere izbitoare, cu apocrifele, din care credea că provin. Prin urmare, din punct de vedere epistemologic, interferențele dintre cele două tipuri de tradiții textuale, nu este neapărat un dezavantaj, ci o cale spre un studiu serios și conștient spre revelarea asemănărilor și deosebirilor.

Introducerea la acest volum este intitulată în mod sugestiv „Unitate și diversitate în studiul descântecelor”. Într-adevăr, textele din cele două secțiuni (*Subiecte și aspecte în studiul descântecelor și Tradiții naționale*) au în comun interesul pentru o anumită tradiție a textului magic (regională sau națională), cât și identificarea unui fir roșu, o unitate care se confundă cu o istorie comună, împărtășită, martoră a dăinuirii impresionante a acestui fenomen. Autorii urmăresc să arate legătura dintre textul magic și contextul său performativ, relația istorică dintre variante îndepărtate sau apropiate în timp și în spațiu, modul de transmitere (oral sau scris) și gradul de modificare a textului în funcție de canalul de comunicare, probleme de logică internă a descântecelor sau de semantică a textului conform mediului etno-folcloric în care acestea circulă, surprinderea unei psihologii speciale a descântătorului.

Privite în ansamblul lor, studiile adunate aici indică faptul că se configurează două ramuri ale tradiției descântatului, care s-au separat în special din cauza suprastratului creștin diferit: 1. *Ramura occidentală și central europeană-latină* (francezii, italienii, germanii, englezii ș.a.) și 2. *Ramura orientală-slavă-bizantină* – popoarele ortodoxe din răsăritul și sudul Europei (românii, slavii, grecii ș.a.). De asemenea, popoarele nordice ar fi integrabile în cea de-a doua ramură, dată fiind o importantă influență slavă aflată la baza culturii comune slavo-baltice, precum și datorită unei bune conservări a substratului precresștin. Argumentul separării conform apariției în texte a personajelor și a nucleelor narative creștine, este, cum spuneam, cel legat de influența diferită a unei culturi ecleziastice dominante: cea catolică și cea ortodoxă-bizantină. Divergente sunt și căile preponderente de conservare și transmitere a textelor: filonul scris pentru cultura occidentală și cel oral pentru cea estică. Aceasta se vede și din preocupările specifice unui anumit grup de specialiști, care se orientează, până la urmă, în funcție de materialul pe care-l oferă în primul rând tradiția națională a descântatului. Se observă și în această antologie că britanicii au la îndemână un număr impresionant de manuscrise foarte vechi în engleză și latină (americanca Lea Olsan – caiete cu remedii din perioada 1200–1500 iar T.S. Smallwood cercetează texte în engleza medievală târzie). Multe dintre ele sunt culese din procesele verbale ale Inchiziției. În plus, subliniem faptul că, în general, cercetătorii care au fost atrași spre acest domeniu provin din cercetarea istoriei limbii sau a studiilor clasice. În acest volum, lingvistul T.S. Smallwood, deși are la îndemână texte destul de omogene, aproape canonice prin raportarea constantă la variante latinești, se străduiește să identifice eventuale manifestări de originalitate din partea copiștilor și a utilizatorilor. Un exemplu grăitor este oferit chiar de către editorul volumului, fiindcă Jonathan Roper, după ce a inventariat câțiva ani folclorul magic anglo-saxon, a plecat să studieze impresionanta arhivă de folclor din Tartu (peste 10.000 de texte), identificând în unele descântece estoniene influența catolică pe filieră germană.

Cultura estică a descântatului este dezavantajată de faptul că, fiind prin excelență orală și rurală și „nebeneficiind” nici de urmărirea Inchiziției, are atestări mai târzii, însă este mai vie. De aceea, cercetătorii din Serbia, Rusia, Slovenia care își aduc textele în acest volum prezintă rezultatele unor anchete de teren din contemporaneitate, ba chiar descriu figuri de descântători din satele prin care au trecut. Paradoxul ușor de înțeles totuși este că tocmai aceste culturi naționale orale sunt cele mai interesante pentru studii aprofundate al semanticii mitului și a ritului. Este cazul, de pildă, al lui Andrei Toporkov, etnolog de la Academia Rusă de Științe. Acesta își direcționează investigațiile asupra unui singur tip funcțional al magiei ruse, și anume cea erotică. Mai mult, el analizează din cadrul acestor

texte doar o singură formulă și indică ocurențele acesteia într-un număr impresionant de corpusuri, de la cele din papyrusurile magice grecești (primă sursă a magiei verbale, spre care se îndreaptă toți specialiștii), datând din secolele I–IV și până în texte panslave contemporane. Această formulă de o asemenea capacitate de conservare, cu toate modificările inevitabile în tradițiile etnice în care a apărut de-a lungul epocilor este: „Nici să beie, / Nici să mănce, / Până-n brațe nu m-or strânge...”. Formula este întâlnită atât în cultura antică (*Iliada*), cât și în cea creștină veterotestamentară (Regi și Faptele Apostolilor), dar și în lirica de dragoste de la cea veche latină (Safo) la cea folclorică de astăzi (în cântece lirice). O hermeneutică arheologică de găsim a substratului păgân aflăm în textul lui Henni Ilomaki despre descântecele finlandeze împotriva mușcăturii de șarpe. Cercetătoarea observă că atitudinea practicienilor ritului oscilează de la o valorizare pozitivă (păgână) a reptilei divinizate în cultura arhaică la o valorizare negativă, impusă de cultura creștină, în care șarpele din Geneză este satanizat. În ceea ce privește mitologia pozitivă a șarpelui, considerațiile de mare valoare ale profesorului Petru Caraman despre episodul *Cupidon și Psyche* din *Metmorfozele* lui Apuleius, dacă ar fi fost cunoscute în mediul internațional, ar lămuri multe dintre problemele de diacronie a aspectelor imaginarului tradițional.

O categorie aparte de studii sunt cele dedicate unor tradiții naționale aflate la granița dintre suprastraturile religioase. Maria Vivod aduce în atenție descântatul din Voivodina sârbească, provincie situată la intersecția catolicismului cu ortodoxismul și cu Islamul. Etnologul sloven Monica Kropelj prezintă situația descântecelor populate de hagiografia catolică. Daiva Vaitkeviciene află, studiind descântecele lituaniene și cele letone că, în ciuda apartenenței la aceeași tradiție etnolingvistică, textele celor două națiuni sunt diferite, iar cele lituaniene sunt asemănătoare mai mult cu cele slave (bielorusă și ucrainene).

Și în textul despre descântecele din Caucazul georgian este subliniată ponderea substratului păgân, care, cred autorii (Meri Tsiklauri și David Hunt), este la fel de important ca și suprastratul creștin ortodox, realitate demonstrată încă din vechile manuscrise cu descântece datând din secolul al X-lea. Atrage atenția poetică arhaică a acestor texte caucaziene (măsura de 5–10 silabe, figuri de stil care participă la eufonia generală), precum și prezența unui mare număr de denumiri regionale ale textului magic georgian. În general, acestea trimit la semantica rugăciunii creștine. În cu totul o altă lume, în arhipelagul Malaieziei, terminologia referitoare la magie este impresionant de unitară. Cuvântul general acceptat *manteras* (derivând din aceeași rădăcină cu sanscritul *mantrā*) a rămas neschimbat din timpurile religiei animiste până în epoca hinduismului și a budismului și chiar în islamismul dominant astăzi. *Manteras* denumește atât descântecele terapeutice, cât și rugăciunile către Allah, și, mai ales, în ciuda conținutului eterogen păgân-budist-islamic al acestor texte.

În studiul său despre descântecele din arhiva suedeză împotriva mușcăturii de șarpe, Ritwa Herjulfsdotter inventariază câte femei și câți bărbați folosesc texte care au în centru întâlnirea providențială dintre destinatar și Fecioara Maria și pune în evidență în final feminismul acestor texte. Deși considerăm superfluu interesul doctorandei (care, aplicat la cultura magică românească, ar conduce ușor la constatarea unui feminism dominant), textele cu prezența acestei zeițe-mame vindecătoare, aflate la confluența păgânismului cu creștinismul, sunt foarte valoroase.

În afara de familiarizarea necesară cu stadiul cercetării internaționale și în special europene, am apreciat în primul rând valoarea textelor asupra cărora se îndreaptă toate analizele acestor specialiști. Textele adunate aici pot fi baza pentru o comparație grăitoare cu descântecele românești, a căror valoare și vechime poate fi demonstrată fără riscul etnocentrismului.

Ioana Repciuc
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România

Andrei AVRAM, **Probleme de fonologie a limbii române**, București, Editura Academiei Române, 2009, 350 p.

Publicarea în volum a celor mai importante studii ale lui Andrei Avram consacrate fonologiei românești constituie un eveniment editorial remarcabil, menit să faciliteze accesul specialiștilor, dar și al tuturor celor interesați, la una dintre cele mai importante contribuții în acest domeniu.

Andrei Avram este cel mai de seamă și mai „complet” fonetician al generației sale, cu un aport substanțial la dezbaterile a numeroase probleme ale foneticii (și fonologiei) generale, comparative (mai ales românești) și românești. Fonetica românească a cercetat-o la nivelul limbii literare (standard), dar și al altor varietăți (în special, diatopice) ale limbii, în plan segmental și suprasegmental, din perspectivă sincronică și diacronică, cu mijloacele analizei lingvistice și instrumentale. Andrei Avram și Em. Vasiliu au avut un rol decisiv în evoluția fonologiei românești (ca știință) de la admiterea unui sistem fonematic complicat (inspirat, în parte, din fonologia slavă) cu 37 de consoane (număr admis inițial și de profesorul lor, acad. Al. Rosetti) sau chiar 72 de consoane (E. Petrovici) spre unul mai simplu și mai adecvat, care corespunde, în esență, intuiției oamenilor de cultură români care au adaptat mai întâi scrierea chirilică slavonă la limba română și, mai târziu, au substituit grafemele chirilice românești cu slovele latine.

Volumul reunește 26 de studii (din care șapte traduse din franceză, engleză și germană) publicate între anii 1956 și 2007 în reviste românești și străine sau în lucrări colective. *Anexa* cuprinde recenziile la două cărți de fonologie a limbii române¹, precum și traducerea din engleză în română a unei treceri în revistă a studiilor de fonetică și fonologie românească de după al doilea război mondial, publicată inițial în 1978. Volumul este precedat de o *Introducere* a autorului și se încheie cu un rezumat în franceză.

După cum arată autorul în prefață, studiile reunite în acest volum „se constituie, luate împreună, într-o descriere completă a sistemului fonematic al limbii române literare contemporane și a sistemelor fonematice ale dialectelor și graiurilor românești” (p. 11). Concepția fonematică a lui Andrei Avram s-a păstrat, în esență, neschimbată de-a lungul anilor, cu puține modificări legate de interpretarea fonologică a semivocalelor închise: de la 24 de consoane (în care sunt incluse și semivocalele *i* și *u*) la 22 de consoane, prin admiterea unei categorii fonematice aparte, a semiconsoanelor: /y, w/. O modificare de amănunt privește ierarhizarea trăsăturilor distinctive binare acustice propuse în 1976², prin admiterea priorității t.d. [± nazal] față de alte trăsături distinctive specifice consoanelor³. Apreciem că adoptarea trăsăturilor distinctive jakobsoniene permite o caracterizare mai simplă și mai flexibilă a fonemelor: de exemplu, definirea vocalei /a/ ca *centrală*⁴ nu acoperă variantele anterioară și posterioară ale acesteia, așa cum o face t.d. *compact* (deschis); definirea vocalelor /ă/ și /â/ ca *grave nebemolate* (opuse prin t.d. ± *difuz*) permite realizarea lor atât ca vocale centrale, cât și ca posterioare nerotonjite; definirea fonemului /h/ prin t.d. [–nazal, + compact, + continuu, –strident] permite a i se atribui alofone palatale, velare și laringale.

¹ Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, Editura Științifică, 1965, și James E. Augerot, *Romanian phonology: a generative sketch of the core vocabulary of standard Romanian*, [București, Editura Academiei Române, Moscow, Idaho, Idaho Research Foundation, 1974].

² Cf. *Trăsăturile distinctive ale fonemelor limbii române literare* (1976) și *Despre trăsăturile distinctive ale consoanelor limbii române literare* (2007), în volum p. 146–174, respectiv 307–311; cf. și articolul *Sur les traits phonologiques distinctifs des consonnes nasales*, „Revue roumaine de linguistique”, XXVIII, 1983, 4, p. 293–297, nepublicat în volumul discutat.

³ Această soluție a fost propusă și de noi în 1982 (*Trăsăturile distinctive ale fonemelor limbii române standard*, în „Limba română”, XXXI, 6, p. 496–503).

⁴ De către E. Vasiliu, *op. cit.*, p. 112, după modelul Chomsky/Halle.

Analiza trăsăturilor distinctive aplicată în 1976 fonemelor limbii standard este extinsă în anul următor⁵, cu modificările de rigoare, la dialectele și graiurile românești. Inventarul redus al fonemelor vocale îi permite autorului să prezinte o tipologie a sistemelor vocalice românești, reunite apoi într-un *overall pattern* cu 13 vocale (dintre care una, /â/, nedeterminată). Desigur, cercetarea viitoare a fonologiei graiurilor românești poate evidenția și alte sisteme; de ex., graiul câmpulungean, cercetat de noi⁶, cunoaște două sisteme vocalice, ambele nereprezentate între cele 16 sisteme prezentate de Andrei Avram: partea centrală și de nord-vest a ariei are un sistem cu 8 vocale (la cele 7 din limba literară se adaugă /e/), iar partea de sud-est a ariei are un sistem vocalic cu 9 foneme, dintre care /e/ și /ă/ (/ă/ se opune lui /ã/ în forme de imperf. pers. 4 și 5 față de prezent: /cosăm/: /cosăm/, /țăsăț/ : /țăsăț/). Sistemul vocalic al graiurilor poate prezenta mari variații în funcție de poziția față de accent: astfel, graiul câmpulungean are 8/9 vocale în poziție accentuată, 6 vocale în poziție pretonică, în poziție posttonică medială 3 vocale și în finală neaccentuată 4 vocale.

Cele mai importante contribuții ale lui Andrei Avram la fonologia limbii române standard se referă la problemele cele mai dificile ale acestuia: interpretarea fonologică a vocalei reduse *î* și a semivocalelor semideschise *e* și *o*. Combătând părerea lui E. Petrovici că „pseudo-*i* final”⁷ nu este un fonem, ci reprezintă o trăsătură distinctivă: [+ palatalizat] a consoanei precedente, Andrei Avram⁸ a demonstrat posibilitatea teoretică a comutării vocale reduse *î* și, în consecință, inexistența unei corelații fonologice de palatalizare a consoanelor românești în poziție finală (și, implicit, în interiorul cuvântului înainte de semivocalele *i* și *e*, cum susținuse E. Petrovici). Posibilitatea practică a comutării lui *î*, adică delimitarea față de consoana precedentă, a fost demonstrată ulterior de V. Șuteu⁹.

Andrei Avram a fundamentat teoretic clasa tradițională a semivocalelor românești ca o categorie fonematică aparte, intermediară între consoane și vocale, admitând trăsătura distinctivă [± silabic]: pe lângă realizarea contrastului paradigmatic dintre vocale și consoane, silabicitatea devine o trăsătură distinctivă a vocalelor în raport cu semivocalele corespondente. Existența în română a două perechi de semivocale: anterioare (*i*, *e*) și posterioare (*u*, *o*) necesită, cel puțin din perspectiva fonologiei clasice, introducerea acestei trăsături distinctive¹⁰. Dacă Andrei Avram considera inițial pe *i* și *u* foneme consoane și pe *e* și *o* semivocale, ulterior a divizat clasa semivocalelor românești în două subclase: *semivocale* și *semiconsoane*, concepte mult discutate în fonetica (fonologia) generală și interpretate în mod diferit de către cercetătorii foneticii românești.

⁵ *Tipologia sistemelor vocalice ale dialectelor românești și Analiza în trăsături distinctive a fonemelor consonantice din dialectele limbii române*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXVIII, 1977, 4, p. 355–378, 5, p. 473–494; în volum, p. 175–232.

⁶ *Graiul din zona Câmpulungului Moldovenesc. Fonetica*, teză de doctorat susținută în 1978 și publicată în 2002.

⁷ O precizare: denumirea dată de E. Petrovici nu ține seama de faptul că această vocală redusă și surdă apare și în poziție interconsonantică, mai ales în *sandhi*: *orîcît*, *spelî vasele*; aflat între două consoane sonore, *î* are vibrații glotale.

⁸ *Contribuții la studiul fonologiei limbii române*, „Studii și cercetări lingvistice”, VII, 1956, 3–4, p. 193–204; în volum, p. 19–33.

⁹ *Cu privire la î final în limba română*, în „Fonetica și dialectologie”, vol. II, 1960, p. 71–83; *Despre natura acustică a lui [-i] din limba română*, în „Fonetica și dialectologie”, vol. VII, 1971, p. 123–129.

¹⁰ Trăsătura distinctivă [± silabic] este utilizată în fonologia spaniolă, pentru definirea fonemelor /j/ (cu alofonele [j], [j̞] și [j̠]) și /w/ (cu alofonele [w] și [w̞]), denumite *glaiduri* (E. Martínez Celdrán, *Fonología general y española*, Barcelona, Teide, 1989).

Semivocalele românești pot fi considerate alofone ale vocalelor corespondente numai în cadrul fonologiei generative, care desființează independența nivelului fonologic, apelând la criterii morfematice sau/și lexicale. De pe pozițiile fonologiei clasice, Andrei Avram a criticat, în repetate rânduri¹¹, propunerile generativiste de interpretare a semivocalelor românești. Dincolo de unele scăpări din vedere sau erori datorate necunoașterii precise a foneticii românești (de către unii fonologi străini), dificultatea principală în stabilirea regulilor de transformare a vocalelor în semivocale este aceeași de care se lovește și analiza fonologică clasică, coexistența în rostirea românească a două subsisteme fonologice: cel tradițional, cu evitarea hiatului și cu „diftongarea” vocalelor inițiale și cel al neologismelor, cu promovarea hiatului și fără „semivocale dependente” (cf. *infra*).

Acceptând teoria fonologică a lui Andrei Avram ca o structură logică unitară, bine articulată și susținută cu argumente peremptorii, ne vom opri la unele aspecte controversate, în care sunt posibile și alte interpretări. „Non-unicitatea soluției fonologice” admisă consensual în fonologia generală se aplică pe deplin și în cazul limbii române¹².

1. În urma unei analize minuțioase a ocurenței vocalei *i* în română și a unor interpretări ingenioase¹³, autorul conchide că realizările fonetice diferite ale grupului inițial „î + nazală” reprezintă fonemele /n, m/ înainte de /l, n/ și arhifonemul /N/ înainte de celelalte consoane¹⁴. Această interpretare, valabilă pentru o fază mai veche a limbii române și pentru graiuri aromâne actuale, este greu de susținut pentru româna literară. Admițând că realizările fonetice ale nazalei pot fi identice în perechile *în avion* : *un avion*, *în tren* : *un tren*, *înserat* : *inserat* : *a-nserat*, trebuie să admitem că aceste segmente de expresie se diferențiază prin fonemele /î, u, i, a/¹⁵.

2. Combătând teoria lui E. Petrovici, Andrei Avram a preluat din aceasta un aspect important: echivalența fonematică a semivocalei *e* cu vocala redusă *ĩ*, dar și cu unele alofone ale semivocalei *i*. Identitatea funcțională a celor trei tipuri de sunete se justifică în cadrul teoriei lui E. Petrovici, dar reprezintă, după părerea noastră, un punct discutabil în cadrul concepției fonologice a lui Andrei Avram.

În discutarea problemei semivocalelor, ne-am luat permisiunea de a înlocui transcrierile fonematice /y/, /w/ utilizate de Andrei Avram pentru cele două *semiconsoane* (semivocalele închise *i*, în cele mai multe cazuri, și *u*), respectiv /i/ și /u/ pentru *semivocale* (reprezentate prin semivocalele mai deschise *e*, *o*, dar și prin semivocala *i* precedată de consoană și de „pseudovocalele” *i* și *u*, ca în pl. [*lupi*] și în sg. dialectal [*lupũ*]), cu semnele tradiționale /ɨ/, /ɛ/, /ɔ/, /ɯ/, în acord cu concepția că acestea sunt „vocale nesilabice”, fonologic *semivocale*, iar vocala redusă *ĩ* este o variantă a semivocalei /ɨ/ (respectiv, *ũ* o variantă a semivocalei /ɯ/); respingând termenii „pseudovocale” și „pseudosemivocale” folosiți de E. Petrovici și evitând transcrierea mai complicată din sistemul ALR, am folosit pentru notarea fonetică a celor două vocale reduse semnele *ĩ* și *ũ*.

Realizările fonetice, cunoscute, ale semivocalei /ɨ/ sunt următoarele:

(1) [ɨ/y], [ɨ/h'] cu un zgomot ușor de fricțiune: a) precedat de consoană labială: [bɨ/yatã], [fɨ/h'er], [mɨ/yere], [pɨ/h'atrã]. Am notat zgomotul de fricțiune prin alăturarea (în

¹¹ Vezi, în volum, p. 141–145, 277–278, 329–330.

¹² Cf. Em. Vasiliu, *Semivocalele românești e, i și problema non-unicității descrierilor fonologice*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XLI, 1990, 3, p. 253–257.

¹³ *Interpretarea fonologică a lui [i] inițial în limba română*, în „Fonetica și dialectologie”, IV, 1962, p. 7–22.

¹⁴ Cf. și Andrei Avram, *Nazalitatea și rotacismul în limba română*, București, Editura Academiei Române, 1990, p. 196–199.

¹⁵ Pentru alte detalii, vezi Adrian Turculeț, *Introducere în fonetica generală și românească*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”, 1999, p. 177–179.

loc de suprascriere) a semnului pentru fricativă omorganică; [ɣ̥] nu devine o fricativă propriu-zisă. Această rostire este caracteristică mai ales muntenilor¹⁶ și este promovată de norma ortoepică¹⁷; b) la inițială absolută: [ɣ̥/yarnă] ~ [ɣ̥arnă]; zgomotul de fricțiune este (mult) mai puțin perceptibil în rom. *ia* ca în germ. *ja*.

(2) [ɣ̥] fără zgomot de fricțiune, dar cu timbru clar acut, difuz: a) ca variantă în pozițiile (1a), (1b); b) la început de silabă neinițială: *baie, baia, voie*. Realizările semivocalei în această poziție pot varia de la cea mai închisă variantă a semivocalei *i* până la semivocala *e*, chiar deschisă: [maɣ̥-am, voɣ̥a, baɣ̥a]. Rostiri ca acestea din urmă, relaxate, hipoarticulate (uneori, hipercorecte) nu sunt admise de norma literară.

(3) [ɣ̥] precedat de consoană nelabială are varianta (2a), cu ocurență redusă în interiorul cuvântului: *aceștia, studiu, știucă*, dar prezentă și în îmbinările frecvente: *mi-a, ți-a, și-a (dat), mi-o, ți-o, și-o (dă)* și în fonetică sintactică: *A venit iarna* [a-ve-ni-tɣ̥ar-na].

(4) în diftongii descendenți, semivocala *i* este mai puțin difuză, apropiindu-se de [ɣ̥], mai ales la finală absolută după vocală (semi)deschisă: [haɣ̥nă], [maɣ̥].

Toate aceste realizări ale semivocalei *i*, mai mult sau mai puțin fixate, sunt în distribuție complementară (cu unele suprapuneri între ele și cu semivocala *e*) și pot fi considerate variante ale fonemului /ɣ̥/. Acest fapt a fost admis în anii '50 și de Andrei Avram (p. 57). Varianta mai consonantică marchează limita inițială a enunțului: [#ɣ̥/yarnă], emfaza: [bɣ̥/yată], [a-ve-ni-tɣ̥/"yar-na !] sau afectivitatea: [dɣ̥/yavol]. În poziție inițială absolută și după consoană, [ɣ̥/y] și [ɣ̥] sunt, în prezent, variante combinatorii *facultative* ale semivocalei /ɣ̥/. Promovarea (mai mult sau mai puțin explicită) de către normele prescriptive a rostirii cu zgomot consonantic a semivocalei [ɣ̥] în poziție inițială și după consoană ar putea duce, într-un viitor impredictibil, la delimitarea mai clară a unei variante „semiconsoană” în diftongii ascendenți și a alteia „semivocală” în diftongii descendenți¹⁸.

Dincolo de unele asemănări fonetice sau distribuționale, ceea ce îi permite lui E. Petrovici să echivaleze funcțional semivocalele din *teamă, de-odată* și din *aceștia, mi-a dat, știucă* între ele, pe de o parte, și cu vocala redusă din *lup*, pe de altă parte, este interpretarea tuturor acestor sunete destul de diferite articulatoriu, acustic și auditiv ca „pseudo-semivocale”, respectiv „pseudo-vocală” *i*, toate reprezentând doar marca palatalizării fonologice a consoanei precedente.

Semivocala /ɣ̥/ nu are, în general, zgomot de fricțiune, exceptând unele rostiri influențate de etimon, ca [ɣ̥/wisk'i], [ɣ̥/waɣ̥]. Ca și în cazul lui /ɣ̥/ există variante mai mult sau mai puțin difuze după context: [#ɣ̥amenî, viɣ̥ară], dar [aɣ̥ ve-ni-tɣ̥a-menî], [roɣ̥a], [daɣ̥# d aɣ̥#]. Opoziția în poziție postconsonantică dintre /ɣ̥/ și /ɣ̥/ este precară: /cɣ̥-ale/ (mele) : /cɣ̥ale/, /scɣ̥ar/ : /scɣ̥arță/.

¹⁶ Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, p. 114; M. Sala, *Asupra unei notații din ALR*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 1957, 3, p. 369–370: arie în vestul Munteniei și estul Olteniei.

¹⁷ *Gramatica limbii române, I. Vocabularul, fonetica și morfologia*, București, 1954, p. 88.

¹⁸ Em. Vasiliu, *Limba română contemporană. Fonetica, Fonologia, Morfologia* (coord. Ion Coteanu), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985 și 1989, consideră că semivocala /ɣ̥/ are trei variante: una intensă, notată [j], una relaxată [ɣ̥] și vocala redusă [i], iar semivocala /ɣ̥/ prezintă alofonele intensă [w] și relaxată [ɣ̥]. În fonetica unor limbi se face distincție între „semiconsoanele” *i, u* din diftongii ascendenți, numite, mai nou, *aproximante* și „semivocalele” din diftongii descendenți; primele pot fi considerate fonemate consoane (sau aproximante), iar ultimele vocale.

Vocala redusă [ɪ], realizată ca atare numai în contextele [C-#] și [C-C] se află în distribuție contrastivă atât cu semivocala /ɨ/ (cu toate variantele sale din diferite poziții), cât și cu semivocala /e/, ocurență numai în contextul [C-a/o]. În aceste condiții, o eventuală echivalare fonologică a vocalei reduse cu /ɨ/ sau cu /e/ sau cu ambele (identitatea cu /i/ și, evident, cu /e/ este exclusă prin caracterul nesilabic al lui [ɪ]: [lupɪ] : [lupi]) se poate baza pe particularitățile fonetice și pe pozițiile de ocurență în care apar trăsăturile fonice comune ale acestor sunete.

Din punct de vedere acustic, vocala redusă [ɪ] se apropie de [ɨ] prin trăsăturile difuz și acut, în timp ce [e] este nondifuz și mai puțin acut. O apropiere între [ɪ] și [e] este durata mai mică a acestor sunete: în jur de 8 cs la E. Petrovici și de 9,2 cs la Valeriu Șuteu pentru [ɪ] și de 7,25cs pentru [e] din *beată* (după măsurări efectuate în mod asemănător cu V. Șuteu de Anca Ulivi), față de durata medie a lui [ɨ]: 11,25 cs în *iau* și 10,5 cs în *biată* (Anca Ulivi). De observat însă că, prin lungire emfatică, [ɨ] (< vocala redusă [ɪ]) se transformă în [i]: [ačești(ɨ)a] (formă promovată de unele îndreptare ortografice și ortoepice mai vechi), la fel ca [fɨer] > [fi(ɨ)er].

Poziția comună de ocurență, cf. [lunɪ] + art. *a* = [lunɛa] invocată de E. Petrovici, nu demonstrează echivalența funcțională a lui [ɪ] cu [e], cele două forme prezentând un caz (fixat) de alternanță fonomorfologică. În schimb, poziția de ocurență comună a lui [ɪ] și [ɨ]: cf. [pușɪ] – [pușɨu(l)] (frecvent în lanțul vorbirii: [mulți-urșɨ-albɪ]) actualizează identitatea fonică și funcțională a celor două sunete. Cu toată tendința de deschidere a semivocalei [ɨ] provenită din vocala redusă [ɪ] în relație homosilabică cu vocală deschisă, forme hipoarticulate de tipul *bani am dat* [ba-nɛam-dat], *flori aduce* [flo-rɛa-du-če] (p. 27) nu sunt admise de norma ortoepică, fiind de același tip cu rostiri neliterare ca [ăɛa, baɛa, vɛață] sau [sɨară], în care se neutralizează opoziția dintre /ɨ/ și /e/. În rostirea standard, secvențe ca *flori-aduce* – *Florea duce*, *lupi-aduce* – *Lupea duce* se deosebesc prin caracterul difuz al semivocalei din primul membru al celor două secvențe. Chiar secvențele *lup i-a dat* și *lupi i-a dat* se disting prin menținerea gradului de palatalizare mai mare al consoanei *p* înainte de [ɪ] decât înainte de [ɨ].

În concluzie, considerăm mai adecvată substanței fonice a limbii române standard interpretarea (susținută și de Em. Vasiliu în unele lucrări) vocalei reduse [ɪ] ca variantă a semivocalei [ɨ] și a „vocalelor nesilabice” /ɨ/, /e/, /o/, /u/ ca foneme *semivocale*. Acestea se disting între ele prin aceleași trăsături distinctive care opun vocalele corespondente /i, e, o, u/.

2. Rezolvată în mod satisfăcător în normarea ortografiei românești, problema semivocalelor [ɨ] și [ɥ] inițiale de silabă (în poziție inițială absolută sau după o vocală heterosilabică) *dependente* (semnalate în gramatici încă din secolul al XVIII-lea) a fost tratată în mod sistematic de Em. Vasiliu (1965). Semivocalele [ɨ] și [ɥ] inițiale de silabă sunt dependente de vocalele următoare atunci când acestea au aceleași caracteristici articulatorii și acustice, deci în cazul când [ɨ] este urmat de *i* sau *e*: [ɨin], [ɨel], [viɨe], [viɨitor] și când [ɥ] este urmat de *u* sau *o*: [ɥurs], [ɥom], [áɥur], [viɥorɪ] sau depind de vocala precedentă, atunci când aceasta este *i*, *e*, respectiv *u*, *o*, iar vocala următoare este *a*, *ă*, *î*: [viɨa], [femeɨa], [luɥa], [roua], [luɥă], [nouă], [luɥînd], [ploɥînd]. Semivocalele [ɨ] și [ɥ] pot preceda numai vocalele *î* și *ă* și depind de acestea. Em. Vasiliu numește semivocalele dependente *apendice asilabice* și le notează, atât fonetic, cât și fonematic, prin suprascrisoare, pentru a deosebi semivocalele dependente [ɨ] și [ɥ] de aceleași semivocale în toate celelalte

situații, când ele sunt independente de context și au valoare funcțională. Semivocalele dependente sunt previzibile din context, deci redundante și, ca atare, lipsite de valoare funcțională.

În articolul *Interpretarea fonologică a semivocalelor inițiale de silabă* (p. 111–126) Andrei Avram respinge interpretarea propusă de Em. Vasiliu în favoarea celei „tradiționale” (Al. Rosetti, E. Petrovici): semivocalele [ɨ] și [ʋ] în poziție inițială de silabă sunt în toate cazurile (indiferent de dependența lor de context) foneme consonantice (ulterior, semiconsoane); deși afirmă că semivocalele inițiale de silabă „nu au toate și în toate pozițiile o situație identică în ce privește dependența lor de context” (p. 127), el consideră toate semivocalele, cu excepția lui [ɨ] și [ɧ], drept semiconsoane.

Vom prezenta, pe scurt, pentru a o reaminti cititorului, situația semivocalelor inițiale de silabă (la inițială absolută sau în interiorul enunțului):

– semivocalele [ɨ] și [ɧ], ocurente (de obicei, facultativ și cu perceptibilitate redusă) în vorbirea relaxată și respinse de ortoepie, sunt considerate de toți foneticienii ca neavând valoare fonematică;

– semivocalele dependente [ɨ] și [ʋ] prezintă deosebiri, atât în privința gradului de perceptibilitate, cât și al obligativității realizării lor în rostire (în transcrierile noastre facem abstracție de gradul de perceptibilitate a semivocalei, variabil după vorbitori și după condițiile pragmatice ale vorbirii): cf. [ɨel] și [femeɨe]; [ɨin] ~ [in], [ʋom] ~ [om], [ʋurs] ~ [urs], [aʋur] ~ [aur], [viɨitor] ~ [viitor] (norma ortoepică prescrie ultimele dintre aceste perechi de variante); perceptibilitatea semivocalei [ɨ] este mai mare în finala *-ia* decât în *-ie* (cf. *sanie* și *sania*), iar [ʋ] este obligatoriu în [roʋă, roʋa]¹⁹.

Interpretarea monofonematică a *diftongilor dependenți* [ɨi], [ɨe], [ʋu], [ʋo] aflați în poziție inițială nu prezintă dificultăți, semivocala putând fi comutată cu „zero”: [aur], [el], [femeɨe], [in]. Diftongul [ɨe] este difonematic și se opune vocalei [e] după consoană labială: /mɨere/ : /mɨere/, /pɨerɨ/ : /perɨ/ (Andrei Avram, p. 119), dar această opoziție se neutralizează în poziție inițială de silabă, la fel cum se neutralizează și opoziția dintre /ɨ/ și /e/ prezentă tot după consoană labială: /bɨătă/ : /bɛătă/. Existența acestor semivocale dependente, lipsite de valoare funcțională, este susținută și de Andrei Avram (p. 101 sq.) pentru „dacoromâna comună” de dinainte de fonematizarea [ʋ] diftongului [ɨe] după labiale.

Dificilă este interpretarea semivocalelor [ɨ] și [ʋ] din exemple de tipul [viɨa], [roʋa], [luɨă], [luɨînd]: timbrul semivocalei nu mai depinde de vocala următoare, ci de cea precedentă. Secvențele [iɨ], [eɨ], [ou], [uɨ] nu pot fi interpretate ca monofonematice, deoarece aparțin la două silabe diferite, iar considerarea secvențelor [ɨa], [ʋa], [ɨă], [ʋî] ca diftongi monofonematici²⁰ este inacceptabilă; semivocala [ʋ] nu depinde de vocala următoare nici măcar în cazul diftongului [ʋă], cum susține Andrei Avram (p. 116) pe baza distribuției complementare a secvențelor [ɨă] la inițială absolută: [ɨăsta] (cu [ɨ] dependent de ă) și [ʋă] la inițială de silabă: [ploʋă], [ziʋă]). Lipsa valorii fonematice a semivocalei se poate susține, în această a doua situație, numai prin posibilitatea comutării ei cu „zero”: secvențele [iɨa], [eɨa], [uɨa], [oua], [uɨă], [ouă], [uɨî], [ouî] nu se opun niciodată secvențelor [ia], [ea], [ua], [oa], [uă], [oă], [uî], [uî].

¹⁹ Neologismul [boa] – popular [boʋa] – arată totuși că nu e vorba de o problemă pur fonetică, ci de o opțiune a vorbitorului.

²⁰ Cum propune G. Beldescu, *Ortografia actuală a limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 69–71.

Deoarece unii dintre diftongii dependenți discutați mai sus: [ɪe], [ɪa], [ɤa], [ɤă] sunt difonematici în alte contexte: [fɪer], [ɪar], [tăɪam], [ɤală], [viɤară], [ziɤa], [ziɤă], Andrei Avram (p. 127) consideră că este preferabilă, potrivit formulei *semel phonema sempre phonema*, interpretarea difonematică și în cazul diftongilor dependenți. Generalizarea postulatului citat este însă greu de aplicat la realitatea instabilă a semivocalelor dependente românești, care sunt, înainte de toate sunete de tranziție, glaiduri, utilizate în atacul vocalei sau la evitarea hiatului, sunete „eufonice”, cum le spunea T. Cipariu. Împotriva neacceptării valorii funcționale a semivocalelor dependente, Andrei Avram invocă și faptul că aceasta provoacă dificultăți în „descrierea alternanțelor fonologice și a morfologiei” (*ibidem*), obiecție importantă, deoarece o descriere gramaticală care integrează nivelele fonematic și morfematic este superioară alteia care le tratează separat. Interpretarea semivocalelor dependente ca foneme (uneori, latente, nerealizate în vorbire): /ɪin/, /ɤom/, /caɪi/ mărește distanța dintre subsistemul fonematic al cuvintelor vechi (asimilate la deprinderile de rostire tradiționale) și cel al „neologismelor”, pentru care ortoepia prescrie rostirea „curată” a vocalelor inițiale și păstrarea hiatului: /academie/, /academia/, /dee/, /operă/, /poet/.

Sub influența neologismelor, semivocalele dependente sunt evitate tot mai mult și în cuvintele vechi. Într-o cercetare asupra rostirii bucureștene, Marilena Tiugan²¹ constată o preponderență surprinzătoare a vocalei inițiale [e], atât în *el, era, este* (unde intervine și influența grafiei), cât și în *ied, ieftin, iepure*. Adaptarea neologismelor la cuvintele vechi este, evident, preponderentă la vorbitorii care nu utilizează limba standard în vorbirea curentă²². Adaptarea morfologică facilitează adaptarea fonetică a neologismelor. Norma ortoepică prevede adaptarea, cu unele inconsecvențe, a desinențelor verbale *-e, -esc, -ez* precedate de vocală: *atribuie, bruiez* (dar *să accentueze*), *constituie* (dar *constituent*), *revizuiesc*. Finalele frecvente *-ie* și mai ales *-ia* (la care distanța fonică dintre cele două vocale face mai dificilă realizarea hiatului) sunt rostite, adesea, și în neologisme cu o semivocală dependentă: [poeziɪe], [poeziɪa]. Adaptarea fonetico-morfologică pare a fi mai frecventă la morfemele gramaticale decât la cele lexicale, cf. rostiri frecvente ca [atribuɪnd], dar [știɪnță].

Starea actuală a adaptării fonomorfologice a neologismelor și a concurenței dintre acestea și cuvintele vechi (adaptate) pare să promoveze, la vorbitorii limbii literare, ocurența semivocalelor dependente numai la joncțiunea morfemelor, atât în cuvintele vechi, cât și în cele noi. Este soluția „pragmatică” adoptată, cu unele inconsecvențe, de unele lucrări normative²³. S-ar putea utiliza notarea cu un semn special a vocalelor inițiale rostite cu semivocale dependente, de exemplu: *academi*e, academi*a*.

În cazul neologismelor, o complicație în plus apare prin faptul că, în unele cazuri, potrivit etimonului, apare secvența [ɪe] la inițială de silabă în opoziție cu vocala [e]: [ɪezuit] : [ezita], [caɪet] : [aeră], [proɪect] : [poet]. Fiind relativ puține, asemenea exemple constituie cazuri speciale, care pot fi specificate în lexicon și recunoscute de vorbitori după grafie.

3. Combătând teoria corelațiilor consonantice de timbru, Andrei Avram abordează și problema consoanelor [k'], [g'], incluse de E. Petrovici (ca și de A. Graur și A. Rosetti) între perechile palatalizate (muiate) ale velarelor [k], [g], precizând că, spre deosebire de consoanele la care palatalizarea este o articulație suplimentară, datorată coarticulației cu

²¹ *Sociolinguistics analysis of a phonological variable*, în „Revue roumaine de linguistique”, 1977, nr. 4, p. 431–444.

²² Fără a fi însă cvasiobligatorie, cum apare în Ion Calotă, *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic școlar al limbii române* (DOOMS), Craiova, Editura Sibila, 1996.

²³ G. Beldescu, *op. cit.*; Ana Tătaru, *Dicționar de pronunțare a limbii române*, vol. I–II, Heidelberg, Esprint Verlag, 1984; Flora Șuteu, Elisabeta Șoșa, *Dicționar ortografic al limbii române*, București, Vestala, Atos, 1994.

(semi)vocala următoare (de ex., *v* și *z* în *vezi*), palatalele [k'], [g'] nu pot fi interpretate ca difonematice: articulația lor „palatală este esențială, deoarece nu poate fi eliminată fără a afecta, atât din punctul de vedere al audicienii, cât și din punct de vedere articulatoriu, celelalte elemente ale complexului și, prin urmare, nu poate intra ca unitate în comutare [...] diferența dintre *k'* și *k* este de aceeași natură ca între *k'* și *t* sau *k'* și *p'*” (p. 31).

În *Fonologia limbii române*, Em. Vasiliu a propus interpretarea ocluzivelor palatale [k'], [g'] ca variante combinatorii ale velarelor /k/, /g/ aflate înainte de vocalele /e/, /i/ și de alofonele acestora, adică, în concepția autorului, semivocalele [ɛ̞], [ɪ̞] și vocala redusă [i̞]. În recenzia la cartea menționată (p. 321–328), Andrei Avram a criticat această interpretare, mai ales în legătură cu utilizarea de către autor a „juncturii silabice”. Ulterior²⁴, Em. Vasiliu renunță la interpretarea anterioară, susținând că statutul de foneme independente al palatalelor [k', g'] face mai simplă formularea unor reguli morfofonemice.

Interpretarea consoanelor [k', g'] ca variante ale fonemelor /k, g/ a fost reluată de I.T. Stan²⁵ și de Adrian Turculeț²⁶. În ceea ce ne privește, am arătat că obiecțiile formulate de Em. Vasiliu (1968) împotriva propriei interpretări din 1965 nu sunt decisive. Prin adoptarea consecventă a interpretării palatalelor [k'], [g'] ca /k̟/, /g̟/, verbele de tipul *a împerechea*, *a veghea* se încadrează în subclasa verbelor de conj. I de tipul *a tăia*. În privința excepției unor forme ca *trunchez*, *veghez* de la regula mai generală, după care /k, g/ urmate de un flectiv care începe cu *i*, *e* → /ç, ǧ/, încercam atunci o „explicație ad-hoc”, inadecvată (Andrei Avram, p. 295–296). În fapt, excepția se menține și înaintea unor desinențe, cf. *treceam*, dar *împerechem*. Tratatamentul diferit al celor două serii de forme se datorează faptului că, în *a trece*, radicalul se termină în /k/, în timp ce, în *a împerechea*, finala radicalului este /k'/ sau, în interpretarea mai veche a lui Em. Vasiliu, /k+i/²⁷.

După respingerea unor argumente, mai mult sau mai puțin întemeiate, pentru considerarea consoanelor [k', g'] ca variante ale fonemelor /k, g/, Andrei Avram (p. 299 sqq.) tratează aspectele esențiale ale problemei: raportul fonologic dintre aceste consoane, precum și față de (semi)vocalele următoare. Aceste aspecte sunt însă discutate după admiterea (încă din 1956) a statutului fonematic al palatalelor /k', g'/, preocuparea autorului fiind aceea de a explica distribuția restrictivă a fonemelor /k, g/ și /k', g'/ în raport cu vocalele următoare. Arătând dificultățile pe care le prezintă explicarea acestei distribuții restrictive ca neutralizare, pe de o parte, a opoziției dintre /k', g'/ și /k, g/ înainte de vocalele *e*, *i*, *ă*, *î*, pe de altă parte, a opoziției dintre vocalele *e*, *i* și *ă*, *î* precedate de fonemele /k', g'/ și /k, g/, Andrei Avram propune interpretarea acestor restricții ca „un fenomen de distribuție d e f e c t i v ă” (p. 301).

Reanalizând datele problemei²⁸, am arătat că, datorită relațiilor speciale dintre [k', g'] și [k, g], pe de o parte, dintre aceste consoane și (semi)vocalele următoare, pe de altă parte, este posibilă și interpretarea palatalelor [k', g'] ca alofone ale fonemelor /k, g/. În sprijinul acestei interpretări se pot aduce câteva argumente:

²⁴ *Consoanele [k', g'] în sistemul fonologic al limbii române*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XIX, 1968, 5, p. 561–563.

²⁵ *Probleme fundamentale ale fonologiei românești. /k', g'/ foneme? Implicații morfologice*, în „Limba română”, XXVIII, 1979, 5, p. 531–544.

²⁶ *Cu privire la statutul fonematic al ocluzivelor palatale [k', g']*, în „Limba română”, XXX, 1981, 2, p. 169–174.

²⁷ După cum reiese din transcrierea /k + i/ (cf. și [re + a] vs. [reá]), termenul „junctură silabică”, utilizat de Em. Vasiliu nu înseamnă „absența unei/unor consoane”, ci apartenența a două elemente vocale la aceeași silabă, adică o „ipostaziere” a caracterului nesilabic al unuia din cele două elemente.

²⁸ Reluăm unele concluzii expuse în articolul *Statutul fonematic al consoanelor palatale [k', g'] și câteva probleme conexe*, din numărul curent al revistei „Philologica Jassyensia”, p. 141–147.

– asemănarea/înrudirea fonetică dintre ocluzivele [k', g'] și [k, g], precum și relația sintagmatică cu (semi)vocalele următoare fac posibilă participarea acestor consoane la seriile de consoane palatalizate/nepalatalizate: [p – p', m – m', f – f', t – t' ... k – k', g – g'];

– gradul de palatalizare al ocluzivelor [k', g'] prezintă variații (de la ocluzive velare mai mult sau mai puțin palatalizate până la mediopalatale) în varianta ardelenescă a limbii literare, dar, în fonetică sintactică, și la vorbitorii limbii literare (standard) din celelalte provincii;

– raportul dintre [k] și [k'], [g] și [g'] este asemănător cu raportul dintre laringala/velara [h/χ] și palatala [h'], deși cei mai mulți foneticieni consideră aceste fricative ca variante poziționale ale fonemului /h/.

Această interpretare permite o explicație mai simplă, ca variație alofonică, a distribuției restrictive a acestor consoane perechi, [k', g'] fiind urmate de vocale palatale (sau palatalizate) [e, i, î, â, ô, û], iar [k, g] de [ă, î, a, o, u]; între [k', g'] și vocalele palatale /e, i/ există un raport de interdependență: vocalele palatale asimilează consoanele velare [k, g] precedente (în diacronie: în cuvânt, în sincronie: în *sandhi*), iar timbrul implicit acut al palatalelor [k', g'] se impune asupra vocalelor următoare. Cu toate obiecțiile punctuale aduse de I. Pătruț sau Andrei Avram, interpretarea palatalelor [k', g'] ca alofone ale fonemelor /k, g/ pare să favorizeze și descrierea unitară a morfemelor derivate din baze terminate în [k', g'], cum sunt pl. *ochi, perechi*, sg. *pereche(a), ureche(a), veghe(a)* sau diferite forme ale unor verbe ca *împerechea, urechea, veghea*.

Dacă din punctul de vedere al fonologiei funcționale clasice interpretarea palatalelor [k', g', h'] ca foneme independente este necesară și suficientă, interpretarea lor ca alofone ale lui /k, g, h/ este, de asemenea, justificată.

Recitirea articolelor adunate în acest volum prilejuiește o trecere în revistă a tuturor aspectelor importante ale fonologiei românești. În toate aceste aspecte, Andrei Avram a adus contribuții remarcabile, unele definitive, adevărate puncte de reper ale fonologiei românești. Reluarea peste timp a unor teme i-a permis autorului reevaluarea punctelor de vedere proprii în raport cu contribuțiile ulterioare ale altor autori și susținerea lor cu noi argumente judicioase. Cunoscând și apreciind predilecția pentru dezbaterile de idei ca un atribut suprem al omului de știință Andrei Avram, ne-am oprit la câteva aspecte în care părerile noastre nu coincid („non-unicitatea soluției fonologice”), ca un omagiu adus maestrului științei fonetice românești contemporane.

Adrian Turculeț

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
România

Constantin ERETESCU, *Mission en Roumanie. Culegerea de folclor românesc a lui Hugo Pernot (1928)*, cuvânt înainte de Nicolae Iorga, postfață de Jordan Datcu, București, Academia Română – Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2009, 307 p.

Editarea colecției de folclor a profesorului de la Sorbona, realizată în toamna anului 1928, este un act de cultură și, în același timp, oferă specialiștilor un consistent corpus de texte a căror formă arhaică le asigură o valoare deosebită. Așa cum mărturisește Constantin Eretescu, imboldul inițial de a repune în circuitul științific aceste înregistrări i-a aparținut lui Pascal Cordereix de la Biblioteca Națională a Franței, acolo unde au fost depozitate respectivele materiale. Acestea trebuiau să intre în fondul *Musée de la Parole et du Geste*, muzeu al

limbilor vorbite pe continentul european, inițiat în anul 1924 chiar de către lingvistul și elenistul Hugo Pernot. Izbucnirea războiului a făcut ca, decenii întregi, să se aștearnă tăcerea peste fonogramele lui Pernot. În 1983, la transcrierea pieselor folclorice a lucrat Constantin Eretescu, cu ajutorul unui stagiu de documentare în Franța, oferit de Centre National de Recherche Scientifique. Abia peste încă 25 de ani, această colecție vede lumina tiparului.

Activitatea de culegere a fost făcută după regulile științei etnografice a momentului: completarea unei fișe a informatorului, cu locul, data nașterii și ocupația. Sunt oferite, de asemenea, detalii despre comportamentul informatorilor, redate adăugirile și explicațiile lor. Au fost aduși în încăperea din clădirea Universității din București în jur de 75 de informatori din cele mai variate medii (țărani, studenți, folcloriști deja consacrați, precum Al. Vasiliu, Sabin Drăgoi, Tache Papahagi, Mihail Vulpescu) și din provincii diferite ale țării (Banat, Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Cadrilater, Moldova, Basarabia, Transilvania), având în comun un bogat repertoriu de cântece populare interpretate în stilul arhaic. Constantin Eretescu remarcă totuși reprezentarea inegală a subiecților chestionați și, mai ales, slaba prezență a moldovenilor. Oricum, problemele care țin de metodologia cercetării sunt ușor de înțeles și chiar de scuzat, dacă ținem seama de dificultățile în primul rând financiare pe care le-a întâmpinat acest proiect. Nici măcar atragerea unor specialiști români, alături de suportul unor personalități ale culturii române interbelice nu a oferit o cale lipsită de piedici acestor străini care doreau să probeze, în context european, valoarea folclorului românesc. Unul dintre cei care a înțeles rolul istoric al acestei acțiuni a fost Nicolae Iorga, cel care a susținut cu mult entuziasm inițiativa francezilor.

Din cele relatate de Constantin Eretescu, remarcăm în special profesionalismul desăvârșit al echipei conduse de Hugo Pernot. Una dintre preocupările principale a fost catalogarea informațiilor culese. Interesant este că două au fost tentativele de inventariere care au urmat înregistrării. Primul catalog este publicat în anul 1930 în revista Institutului de Fonică din Paris, în arhiva căruia sunt integrate respectivele discuri. În acest registru sunt menționate, în afară de numele informatorului, și datele de identificare ale discului, proveniența și tipul piesei, precum și titlul original, uneori acompaniat de traducerea în limba franceză a acestuia. A doua inventariere s-a realizat în anul 1952, în cadrul unui proiect cultural al UNESCO, care din nefericire s-a realizat fără atenție pentru păstrarea autenticității materialului românesc, fapt dovedit de operarea unor modificări neinspirate în cadrul corpusului de texte. Aceste probleme, bine cunoscute și evidențiate de către Constantin Eretescu, au făcut cu atât mai prețioasă antologia apărută acum, reabilitată din punct de vedere formal. Eforturile editorului au fost direcționate spre ordonarea datelor divergente și definitivarea catalogării lor: „Întocmind noul *catalog* al culegerii, am dorit să eliminăm deficiențele celor două anterioare și să includem informații noi, respectând mărcile identificatoare existente” (p. XXVII). Astfel, antologia propriu-zisă este urmată de acest catalog definitiv și completat, precum și de fișele informatorilor.

Alături de remarcile despre istoria colecției, autorul ne oferă informații despre cei anchetați, și în special despre folcloriștii aflați acum la început de carieră. Mulți dintre ei cunoșteau folclor arhaic din regiunile natale (Gh. Madan din Basarabia, Al. Vasiliu din Tătăruși – județul „Folticeni”), însă alții aveau doar acces la cântecele aflate în circulație în general în mediul rural, uneori acestea aparținând unui pseudo-folclor. O apariție nefericită în culegere este cea a lui Mihail Vulpescu, deja celebru la acea dată, mai ales prin publicarea controversatei cărți *Les coutumes roumains périodiques*. Piesele cântate în diverse stiluri de către etnomuzicologul de la Conservatorul din București sunt vizibil pliate pe stilul cult ori pe cel bisericesc, iar despre lipsa probității sale științifice ca folclorist s-a exprimat într-un mod definitiv profesorul Petru Caraman într-o consistentă recenzie asupra volumului menționat mai sus. Pe de altă parte, avem în culegerea lui Pernot texte ale unor informatori-țărani de excepție, cum este Nicolae Jugăursu, din Cadrilater. Acesta redă versiuni sud-dobrogene ale unor cântece epice arhaice, cum sunt *Cântecul Șarpelui* sau *A Șandrului*.

Culegerea, conținând 499 de piese înregistrate care fac parte din mai multe categorii ale folclorului (cântece lirice, balade, colinde, bocete, cântece de nuntă, cântece de leagăn, narațiuni mitologice), este astăzi o mărturie esențială asupra situației acestui fenomen tradițional din primele decenii ale secolului trecut. Apar aici cântece care conțin motive istorice, pe atunci aflate în memoria activă a țăranilor. De exemplu, în doinele basarabene, este cântată jalea plecării la oastea rusească. De asemenea, unele teme sunt inspirate direct din muncile cotidiene ale țăranilor și executate în relație cu ocupațiilor lor străvechi: „cântec la mânat boii”, „la sapă de cucuruz” sau „cântec de seceră”.

Folclorul prezent în aceste pagini este plin de esența riturilor. Versuri precum „Hai, bradule, hai, / Hai, c-am să te tai...” subliniază legătura dintre cântecul liric din care fac parte și cântecul funebru al *bradului*. Doinele de dragoste sunt pline de reminiscențe ale cultului lunii sau păsărilor care slujesc vrăjilor de chemare a iubitului. O piesă din repertoriul muntenesc pare să fie cântată de o Penelopă locală, aflată în intervalul prenupțial al recludiunii: „Toarce lele, toarce, / Pân-ce badea s-o întoarce...”. Tot în magia premaritală se integrează actul *legării* celui dorit: „ș-o fetiță p-un tapșan / Îmi înșiră la mărgan / Și-mi înșiră bob cu bob, / La tot bobul face nod. / și mai lasă câte-un loc / Să facă pe neica rob...”. Un cântec exprimând nefericirea bolnavului aduce în prim-plan imaginea *arborelui cosmic*, de la care se așteaptă vindecarea: „Înainte-cestei casă / Ieste-on măr și ieste-on păr / Cu smâncele până-n ceriu. / Rupe, maică, trei smâncele / și-mi fă mie aburele...”.

Valoarea de patrimoniu a culegerii, asigurată de forma analogică a înregistrărilor, precum și posibilitatea folosirii pieselor în viitoare cercetări de folcloristică, o recomandă într-adevăr ca „o mare descoperire”, așa cum consideră Jordan Datcu în postfață. Meritele lui Hugo Pernot și, apoi, ale lui Constantin Eretescu, vor fi, cu siguranță, recunoscute de către toți cei care vor deschide această lucrare, bucuroși să aibă acces la folclor românesc autentic.

Ioana Repciuc
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România